

HUMANIST

Kaja Melsom. Foto: Arnfinn Pettersen

Det er vanlig å introdusere livssynshumanismen ved å vise til dens røtter i filosofihistorien. Hvilke filosofer som ga opphav til humanismen, strides imidlertid de lærde om. I Human-Etisk Forbunds oppstartfase vurderte man å knytte humanismen til en bestemt filosof. Dette ble imidlertid lagt på hylla. Man kunne ikke enes om hvilken filosof eller filosofisk retning som skulle kunne representere humanismen.

Dette tror jeg man gjorde lurt i. Filosofien utvikler seg hele tiden i takt med sin samtid. Filosofiske overbevisninger som virker rimelige i dag, kan være utilstrekkelige i møte med morgendagens utfordringer. Derfor er det ingen god idé å knytte humanismen til et bestemt sett med filosofiske overbevisninger.

Behovet for å knytte humanismen til en bestemt filosofisk retning er ikke like stort i dag som i Human-Etisk Forbunds oppstartfase. I dag står humanismen i større grad på egne ben. Humanister i Norge har ikke bare lyktes i å bygge opp en stor og tung organisasjon. De har også engasjert seg i den offentlige debatt, noe som har ført til at innholdet i det humanistiske livssyn i større grad er kjent for folk flest.

Mye kan tyde på at humanismen i Norge har nådd myndighetsalder, og ikke behøver å benevnes som barn av den ene eller andre filosof. Men før vi kutter navlestrengen helt, bør vi spørre oss om det er noe i den filosofiske arv det er spesielt lurt eller viktig å ta med seg i videreutviklingen av humanismen. I stedet for å skulle låse humanismen til en bestemt filosofisk retning, bør vi spørre oss om det er noe i filosofiens vesen, i det som er felles for all filosofi, som bør videreføres og vernes om. For å kunne svare på dette, må vi se litt nærmere både på filosofien og humanismen.

Både filosofien og humanismen søker å gi oss svar på grunnleggende spørsmål som omhandler hva et menneske er, hva vi kan vite om verden, og hva som skiller gode handlinger fra dårlige. Begrepet «livssyn» beskrives gjerne som ett sett med svar på slike grunnleggende og allmennmenneskelige spørsmål. I så måte representerer filosofihistorien en rekke forskjellige, og ofte motstridende, livssyn, mens humanismen i større grad representerer et samlende livssyn. Humanister synes i stor grad å vektlegge det de er enige om, mens filosofer vektlegger uenighet seg imellom.

Filosofer er ikke bare uenige med hverandre om hvordan verden er skrudd sammen, hva virkeligheten består av, eller meningen med livet. De er også til stadighet uenige med seg selv. Filosofer forandrer til stadighet sine mest grunnleggende oppfatninger om hvordan ting i verden henger sammen. I stedet for å bygge videre på de tanker som allerede er tenkt, synes filosofer å stille de samme spørsmålene igjen og igjen - noe de har holdt på med i over 2000 år.

Det står annerledes til hos oss humanister. Til tross for en viss uenighet i forhold til hva den filosofiske arv består av, enes vi om så mye at vi organiserer oss i livssynssamfunn. Vi står til og med

samlet overfor en rekke konkrete saker og filosofiske problemstillinger. Hver enkelt humanist er også såpass enig med seg selv at det er mulig å slutte seg til en livssynsorganisasjon med visse uttalte overbevisninger om verden og mennesket.

Takket være humanisters evne til å komme til enighet om svar på filosofiske spørsmål, har vi også lykkes i overgangen fra idé til handling. Her har filosofen uten tvil mye å lære av humanisten. Men har humanisten noe å lære av filosofenes tilsynelatende kranglevorenhet?

Ordet «filosofi» stammer fra gresk og betyr *lengsel etter visdom*. Men blir filosofer klokere av all spørringen? Hva er vitsen med å stille de samme spørsmålene gang på gang når man ikke kommer fram til svar som er så gode at man kan enes om dem?

For bedre å se hva filosofer egentlig holder på med, tror jeg det er viktig å se at *lengsel etter visdom* ikke er det samme som å *ha* visdom. Vi kan bare lengte etter det vi *ikke* har.

Forholdet mellom *lengsel* etter viten og *mangel* på viten kommer klart til syne allerede i den motivasjonen som ligger bak enhver filosofisk undersøkelse. For at en filosof skal kunne lengte så mye etter viten at han gir seg i kast med en filosofisk undersøkelse, må han først erkjenne at han ikke allerede har svaret på spørsmålet, enten fordi ingen før har forsøkt å besvare det, eller fordi de svarene som foreligger ikke er gode nok. I så måte baserer den filosofiske aktivitet seg alltid på en erkjennelse av egen uvitenhet.

For filosofen er det å lete etter sannhet noe man aldri kan si seg ferdig med. Sannhet er ikke noe vi oppdager én gang for alle. Det er noe vi i beste fall kan nærme oss. I lys av dette synet på sannhet, kan ikke filosofiens oppgave bestå i å skulle enes om *det riktige* svaret. Filosofiens lengsel etter viten manifesterer seg gjennom forsøket på stadig å finne *bedre* svar på de filosofiske spørsmålene.

Man finner ikke bedre svar hvis man ikke våger å kritisere de man allerede har – både andres og egne. Det som ved første øyekast kan se ut som et uttrykk for kranglevorenhet, må derfor forstås som en felles bevegelse mot stadig større viten. Det at filosofer så ofte forandrer mening er først og fremst et tegn på at de stadig vinner ny innsikt.

Den dagen en filosof tror han har funnet den absolutte sannhet, slutter han naturlig nok å lete etter den. Fordi filosofi handler om å lete etter sannhet, vil den som tror han har funnet sannheten også slutte å filosofere. I så måte representerer skråsikkerhet og absolutt viten filosofiens sikre død.

Filosofien næres og opprettholdes av uvitenhet, og må derfor sies å forfekte et «uvitenhetens ideal». Det er dette idealet Sokrates forsvaret når han gjentatte ganger hevder at det eneste han vet er at han *ikke* vet. Spørsmålet blir om vi humanister bør ta med oss dette idealet som en del av vår filosofiske arv. For å svare på dette, må vi se nærmere på hva humansimen er.

Fordi et livssyn består av en rekke overbevisninger om verden og mennesket, må vi spørre oss hvilke overbevisninger som ligger i det humanistiske livssyn. Hvilke overbevisninger deler vi humanister?

Det humanistiske livssyn baserer seg strengt tatt på én overbevisning. Det er overbevisningen om at kunnskap om verden, mennesket, godt og ondt har sin kilde i *humanus*, som betyr *det menneskelige*. Men hva er det menneskelige?

De fleste kan enes om at mennesker har erfaringer og at mennesker besitter evnen til å tenke. I så måte kan den humanistiske overbevisning kokes ned til at all kunnskap springer ut fra menneskets erfaring og fornuft.

En viktig konsekvens av å sette mennesket, og ikke Gud, som kilde til kunnskap om verden, er at

man i samme slengen kaster troen på absolutt viten på sjøen. Ideen om absolutt viten er uløselig knyttet til en allvitende Gud. Bare Gud kan innta alle tenkelige perspektiver samtidig. Menneskets erfaring og fornuft er derimot begrenset. Vi er endelige vesener som ser et lite utsnitt av verden ut fra ett begrenset perspektiv av gangen.

Ved å løsrive mennesket fra en allmechtig og allvitende skaper har humanismen unektelig opphøyet menneskets verdighet. Vi er ikke lenger maktesløse brikker i et guddommelig spill, men plassert ved roret i egen skute. På den annen side har humanismen gjort oss enda mer sårbare.

Fordi vi «bare» er mennesker står vi kontinuerlig i fare for å tenke feil. Menneskets handlinger baserer seg i stor grad på våre oppfatninger og tanker om verden. Tenker vi feil, står vi derfor også i fare for å *handle* feil – noe som kan få katastrofale følger for oss selv, andre og verden.

Det meste av det vi er overbevist om i dag, kan vise seg å være feil i morgen. Vi gjør oss stadig nye erfaringer, og disse tolkes gjennom en fornuft som heller ikke alltid forteller oss det samme. Erfaring og fornuft kan anses som fakta, men få nødvendige sannheter følger av disse fakta.

Grunnlaget for humanismens oppfatninger om virkeligheten og om rett og galt fører verken til absolutte sannheter eller entydige moralske regler. Men det fører med seg et særskilt ansvar på det erkjennelsesteoretiske og etiske området. Humanismen fordrer at vi kontinuerlig tar ansvar for å teste holdbarheten av våre overbevisninger om verden, mennesket, rett og galt. I så måte er humanismen et krevende livssyn.

Mang en filosof har endt opp med å innta en dogmatisk holdning til egne eller andres svar. Men som jeg nettopp har fremhevet: Den dagen en filosof tror han har funnet sannheten, stopper han å filosofere. Da er han ikke lenger en filosof.

Slik jeg ser det, gjør vi lurt i å ta med oss «uvitenhetens ideal» fra vår filosofiske arv. Dette fordi absolutt viten hører like lite hjemme i humanismen som i filosofien. Den dagen en humanist er så fornøyd med sine egne overbevisninger at han eller hun slutter å undersøke dem kritisk, svikter humanisten det ansvar som følger av ha plassert seg selv i erkjennelsens sentrum. På samme måte som en skråsikker filosof ikke lenger er en filosof, vil jeg påstå at en skråsikker humanist ikke lenger er en humanist.

Det er imidlertid viktig å forstå hva som ligger i uvitenhetens ideal, og hva som menes med å skulle unngå skråsikkerhet. Å unngå skråsikkerhet dreier seg om å unngå å betrakte våre oppfatninger om verden, mennesket, godt og ondt som absolutte sannheter, hevet over enhver tvil. Det dreier seg om å være åpen for at det kan dukke opp argumenter eller bevismateriale som taler imot tidligere overbevisninger. Det dreier seg om å anerkjenne at vårt perspektiv på verden nødvendigvis er begrenset og at vi som mennesker kan ta feil.

Å unngå skråsikkerhet handler derimot ikke om å avstå fra å ha meninger om hvordan ting henger sammen, eller om hva som er rett og galt. Det handler heller ikke om å avstå fra å gi klart uttrykk for disse meningene. Den som skulle finne på å innta en slik benektende holdning til egne oppfatninger, ville befinne seg faretruende nær løgnen. Alle mennesker baserer sine liv på et sett med antakelser og overbevisninger om verden, mennesker, godt og ondt. Selv hos en person som aldri har ofret sitt livssyn en tanke, preger livssynet hverdagen gjennom å påvirke personens valg og handlinger.

Det etiske kravet om å undersøke våre oppfatninger og overbevisninger forutsetter i første rekke at vi anerkjenner eksistensen og viktigheten av disse overbevisningene. Videre forutsetter det at vi gjør våre oppfatninger eksplisitte og tydelige ved å sette ord på dem. Det er nå engang slik at det er

vanskelig å se det som er nærmest øyet. Men ved å sette ord på egne tanker og følelser, oppretter vi den distansen som er nødvendig for å se egne overbevisninger klart. Dermed kan vi også undersøke dem kritisk.

Misforståtte forsøk på å unngå skråsikkerhet og dogmatisme, fører altfor ofte til en slapp relativisme. Man tenker at siden det ikke finnes noen absolutt sannhet, så er ingenting sannere enn noe annet. Og siden det ikke finnes noen absolutt etikk, så er alt like rett og galt. Slike holdninger blir feilaktig forstått som uttrykk for toleranse og respekt. Det dreier seg snarere om likegyldighet og ansvarsfraskrivelse. Denne typen relativisme er like antihumanistisk som den skråsikre dogmatismen.

Å unngå skråsikkerhet betyr ikke at vi skal betrakte alle meninger som like sanne eller rette. Å innse at vi som mennesker kan ta feil, er samtidig å innse at det alltid kan finnes *bedre* oppfatninger eller handlingsalternativer enn de man til enhver tid forsvare. Denne muligheten gjør at vi må stille krav til egne og andres overbevisninger.

I fravær av en overmenneskelig autoritet som med sikkerhet kan fortelle oss hva som er best å tenke og gjøre, må vi støtte oss til menneskelige ressurser for å avgjøre om en oppfatning er bedre enn en annen. Ved å ta i bruk både fornuft og erfaring, bør vi velge de oppfatninger det er best grunner og bevismateriale for å forsvare. Bare slik opprettholder vi troen på at vi kan tenke bedre. Og dermed leve bedre.

Den humanistiske utfordring ligger i å skulle finne balansen et sted midt mellom humanismens to fallgruver: dogmatismen på den ene ytterkanten og relativismen på den andre. «Uvitenhetens ideal» kan tjene som en god balansestav på humanismens gylne middelvei.

Opprinnelig publisert i antologien *Verdier og verdighet* fra 2007, redigert av Didrik Sødellind og utgitt på Humanist forlag.